

NAD KNIHOU VÁCLAVA BŮŽKA O FERDINANDOVĚ TYROLSKÉM A ČESKÉ ŠLECHTĚ

Petr Maťa

On the Book by Václav Bůžek on Ferdinand II,
Archduke of Austria, and the Bohemian Aristocracy

The author considers the recent monograph by Václav Bůžek published in Czech and German devoted to the question of the interaction of the Bohemian aristocracy and the Habsburg courts in the sixteenth century. In his monograph, Václav Bůžek has amassed extensive source material and summarised the knowledge so far. Nevertheless, the author of the critical reflection at the same time shows the deficiencies that cheapen the book. They include on the one hand little critical work with the sources proving the presence of aristocrats from the Czech lands at the Habsburg courts (incorrect reading, factual errors in identification, a lack of clarity of the criteria) and on the other hand the problematic framing of the analysis itself of the court ceremonials by contemporary research on the political rituals in the Early Modern Period by means of defunct references, which fulfil the role of the formal methodological assurance without a real harmony with the cited studies and partially in contradiction to them. A difficulty of the publication is also stylistics, combining expert-sounding constructions that are empty of content with psychologising and in places bizarre fictionalisation of the described facts, which often leads to murky argumentation.

Petr Maťa (*1973), působí na Vídeňské univerzitě, petr.mata@univie.ac.at

Arcivévoda Ferdinand (1529–1595), druhorozený syn Ferdinanda I., místodržitel v Českém království a následně vladař Tyrol a Předních Rakous, nepatří v historiografii k neznámým postavám, což zdaleka neznamená, že o něm, jeho dvorském okruhu a jeho politické roli bylo řečeno vše podstatné. V minulých letech upozornil především Jaroslav Pánek na důležité politické a společenské

souvislosti Ferdinandova českého působení¹ a rovněž Petr Vorel věnoval počátkům Ferdinandova místodržitelského dvora důležitou a minuciózní pramenovou studii.² V poslední době je to především Václav Bůžek, kdo k Ferdinandovi Tyrolskému a k aspektům jeho místodržitelování v Čechách obrátil pozornost. Výsledkem jeho bádání se stala monografie o vztazích mezi arcivévodou, resp. jeho dvorem a šlechtou z českých zemí, která nedlouho po svém zveřejnění vyšla v německém překladu a stane se nepochybně na dlouhou dobu prací standardní.³

Kniha je rozčleněna do osmi kapitol a stručného závěru. Ve vstupní kapitole (s. 5–37) nalezneme čtenář Bůžkovu již jednou publikovanou studii z desátého čísla sborníkové řady *Opera historica* a v ní přehled bádání o dějinách habsburských dvorů v raném novověku.⁴ Následující kapitoly tematizují různé vybrané aspekty působení arciknížete Ferdinanda v Čechách. Dozvíme se ale také řadu informací o širším prostředí habsburských dvorů a habsburské reprezentace, zejména Ferdinanda I. a Maxmiliána II. Hlavními tematickými okruhy jsou politika Ferdinanda I. a habsburské dynastie ve vztahu k Čechám, struktura habsburských dvorů, zastoupení české šlechty mezi dvořany, kariéry a sociální sítě některých významných aristokratů, sídelní strategie šlechty, dvorské slavnosti a habsburské politické rituály a podíl české šlechty na nich. Bůžkův výklad kombinuje dosavadní literaturu k tématu (zčásti doslovně přebírá i pasáže ze svých dosavadních studií, s. 130n., 212n.)⁵ s poznatky získanými z vlastního bádání.

Literatura, kterou Bůžek mohl využít, je poměrně rozsáhlá, byť značně rozptýlená. Její shrnutí má proto svůj význam a mimoděk názorně ukazuje, jak mnoho

1 JAROSLAV PÁNEK, *Der Adel im Turnierbuch Erzherzog Ferdinands II. von Tirol. (Ein Beitrag zur Geschichte des Hoflebens und der Hofkultur in der Zeit seiner Statthalterschaft in Böhmen)*, *Folia historica Bohemica* 16/1993, s. 77–96.

2 PETR VOREL, *Místodržitelství dvůr arciknížete Ferdinanda Habsburského v Praze roku 1551 ve světle účetní dokumentace*, *Folia historica Bohemica* 21/2005, s. 7–66.

3 VÁCLAV BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006; TÝŽ, *Ferdinand von Tirol zwischen Prag und Innsbruck. Der Adel aus den böhmischen Ländern auf dem Weg zu den Höfen der ersten Habsburger*, Wien-Köln-Weimar 2009.

4 Autor uvádí, že otiskuje studii v přepracované podobě (s. 5). Pečlivější porovnání prozradí pouze kosmetické úpravy. Jedinou podstatnou změnou je připojení dvou stran textu, na nichž je shrnut obsah dalšího výkladu.

5 Snad jen nedopatřením dochází i k doslovnému opakování. Poslední dvě věty celé práce (s. 259) jsou doslovně převzaty z předchozího výkladu (s. 152), nacházejí se však již v Bůžkově studii psané pro *Studia Rudolphina* 6/2006, s. 55. Další doslovná opakování s. 35, 254.

poznatků k tématu habsburské reprezentace a dvorských slavností této doby v posledních letech shromáždili, mimo jiné i díky mezinárodní spolupráci, historikové umění, popřípadě divadla, hudby a hmotné kultury a autoři výstavních katalogů, z nichž Bůžek vydatně čerpá. Některé pasáže jsou kompilací poznatků z těchto prací, Bůžek se je však poctivě snaží doplnit vlastními zjištěními. Ta se opírají o rozsáhlé bádání, jež zahrnuje nejen pramenné bohatství vídeňských a innsbruckých archivů, knihoven a sbírek, ale též pozůstalosti významných českých aristokratů a alespoň namátkově i aktový a knihový materiál českých ústředních úřadů (s. 35n., 260n.). Jistě by bylo možné materiál k tématu dále rozhojnit (mimo rámec Bůžkova bádání například zůstala série zápisníků arciknížete Ferdinanda v Rakouské národní knihovně, mimo jiné též z doby jeho pobytu v Čechách), přesto je však mimo jakoukoli pochybnost, že Václav Bůžek prostudoval větší počet pramenů o působení české šlechty na dvorech Ferdinanda I., Maxmiliána II. a Ferdinanda Tyrolského než kterýkoli historik před ním. Zaměřil se přitom především na zjišťování jmen české šlechty v různých seznamech a evidenčních pomůckách habsburských dvorů, popřípadě v korespondenci, a na popisy a další materiál osvětlující habsburské dvorské slavnosti a politické rituály (výjezdy do měst, korunovace, turnaje, švanice apod.). Naopak průzkum písemností administrativní povahy, například kopií arciknížete Ferdinanda, pokud možno soudit ze zveřejněných výsledků, nepostoupil příliš daleko. I když Bůžek prohlašuje, že „obrysově studium těchto písemností potvrdilo formou časově volených sond předpokládaný obsah písemné korespondence arciknížete se stavy“, nedozvíme se o výsledcích v podstatě nic konkrétního, kromě obecného konstatování, že arcikníže zval do Prahy různé hodnostáře k poradám o „rozmanitých politických, finančních i náboženských otázkách“ (s. 117). Vcelku to odpovídá zaměření knihy, která se z velké části věnuje ceremoniím, zatímco správní a politickou každodennost Ferdinandova pražského působení včetně náboženské otázky (v souvislosti s arcivévodou Ferdinandem nikoli druhořadé) vytěšňuje na okraj pozornosti. Knihu doplňuje bohatá obrazová příloha.⁶

V ohnisku ústředních pasáží Bůžkovy práce stojí integrace (v jeho terminologii „připoutávání“) české šlechty k habsburským dvorům, a zejména ke dvoru arcivévodově. Toto „připoutávání“ je chápáno jakožto apriorní cíl habsburské politiky, významný nástroj centralizace a výsledek habsburské manipulace šlechtickými elitami českých zemí, aniž by si autor kladl otázku, nakolik mohlo být

6 Obrázek č. 18 nezachycuje náhrobek arcivévodova hofmistra Ludvíka z Tobaru, nýbrž epitaf Bernardina Menesia z Toleda (v knize ani jednou nezmiňného) z transeptu svatovítského dómu.

produktem dobrovolného a – řekněme – instinktivního úsilí šlechty o získání přístupu k prostředí habsburských dvorů, a tím i ke zdrojům, které se v dvorském prostředí distribuovaly, resp. důsledkem a průvodním jevem konkurenčních tlaků v rámci šlechty. Stejně tak Bůžek netematizuje příliš do hloubky, co jedinci a rody nechavší se „připoutat“ k habsburským dvorům získávali výměnou (odhlédneme-li od poněkud toporného a jistě ne vyčerpávajícího konstatování, že u dvora „mohli nalézat symbolický zdroj společenské prestiže k veřejnému potvrzení vlastní urozenosti“, s. 60). Za pečlivější objasnění by konečně stálo, zda „připoutávání“ české šlechty k innsbruckému dvoru Ferdinanda jakožto vladaře v Tyrolsku (pakliže má v tomto případě skutečně smysl hovořit o připoutávání) opravdu mělo reálný význam pro stabilizaci soustátí, a jaké výhody a nevýhody přinášelo tyrolskému vladaři, jeho v Praze panujícímu synovci a konečně samotným šlechticům. Pohled na sledovanou problematiku převážně z hlediska „připoutávání“ vysvětluje, proč jsou jednotlivé tematizované aspekty (například dvorské slavnosti) chápány v prvé řadě jako účelově volené „nástroje“ integrace, resp. propagandy, přičemž politický záměr na straně dynastie a bezbrannost vůči manipulaci na straně šlechty autor předpokládá, a možná přeceňuje.

Dva tematické okruhy, jimž v knize připadá centrální význam (kariéry šlechty z českých zemí na habsburských dvorech a dvorské slavnosti) skýtají také důvod k zamyšlení, resp. kritice. Způsob, jakým byly získány informace o přítomnosti české šlechty na habsburských dvorech a jakým jsou představeny v knize, pokládám za velmi diskutabilní. Abych nezůstal u paušálních tvrzení, pokusím se své výhrady doložit. Jedním z hlavních pramenů byly Bůžkovi seznamy členů habsburských dvorů (*Hofstaatsverzeichnisse*) dochované v Haus-, Hof- und Staatsarchiv ve Vídni. Oproti jeho starším pracím je nespornou výhodou, že Bůžek odkazuje na konkrétní jedince a nepodává pouze letný a nepřilíš užitečný výčet rodových jmen zaznamenaných v pramenech. Na druhou stranu však tento transparentnější přístup ukazuje, že se autor při excerpci česky nebo známě znějících jmen ze seznamů dvořanů různých Habsburků a při jejich identifikaci dopouští celé řady chyb a omylů. Ty jsou navíc pouze z jeho knihy obtížně zjištělné, neboť Bůžek neuvádí jména v té podobě, v jaké jsou (často zkomoleně) zachycena v seznamech, nýbrž modernizuje je nebo je převádí do zcela jiné podoby, čímž občas dochází ke znatelným posunům.

Stejně jako v jeho starších pracích je prvním kamenem úrazu nerozpoznání velkého podílu jmen náležejících slezské šlechtě.⁷ Například v Bůžkově výčtu

7 Bůžek, pokud jsem byl s to postřehnout, nikde neobjasňuje, co rozumí českými zeměmi, a není jasné, kdy Slezany a Lužičany zohledňuje, a kdy nikoli. Jelikož však některé Slezany, například Jiří-

šlechtických služebníků u tabule a v komoře Maxmiliána II. scházejí (přínejmenším podle seznamu 1574/1576, na nějž se Bůžek odvolává jako na jeden ze zdrojů informací) Mikuláš Pikler z Grodic (*Niclas Pückhler*), Hans Ulrich a Gotthard Schaffgotschové (*Hannß Ulrich Schoff Gotsch genandt; Gotthardt Schoff Gotsch genandt*), Jan Laryš ze Lhoty (*Hannß Larisch*), Karl von Hohberg (*Carl von Hoberg*), Václav ze Zástřizl (*Wennczl Schäßtriczl*), Jan z Kunovic (*Hannß herr von Khunowicz auf Ungerisch Brodt*) a Hans Krekwitz (*Hannß von Kbrekhowicz*).⁸ Naopak zde kvůli chybné identifikaci neoprávněně figurují Jan Hasištejnský z Lobkovic a Václav z Říčan (k tomu níže). Zůstává otázkou, zda by nahlédnutí do knih dvorské pokladny, jejichž ročníky 1565–1576 Bůžek pro sestavení tohoto seznamu rovněž excerpoval, tento výčet scházejících osob dále nerozhojnilo. Bůžek sice úplnost svého seznamu relativizuje – „Jako dvořané (...) se uplatnili především...“, s. 86 –, avšak skutečnost, že výčet zachytil téměř všechny šlechtice se snadno rozpoznatelnými, zejména českými jmény (a to včetně Slezanů), kdežto většina šlechticů z českých zemí se jmény německými nebo méně nápadnými zůstala mimo pozornost, svědčí o nejasnosti kritérií. Podobným způsobem by bylo možné doplnit většinu Bůžkem sestavených výčtů, což se patrně týká i seznamů šlechticů vyexcerpovaných z jiných pramenů, například z „píjáčků knih“ (*Trinkbücher*) na zámku Ambrasu. Lze totiž jen stěží uvěřit, že by se mezi ca 150 Bůžkem zaznamenanými „pány a rytíři ze zemí Koruny české“ (s. 227n.) nacházel pouze tucet Slezanů a Lužičanů. Spíše je pravděpodobné, že Bůžek tyto osoby nedokázal rozpoznat, a tudíž je nepodchytil.

V Bůžkově sítu naopak uvízli jedinci, kteří jím měli propadnout, neboť s českými zeměmi neměli mnoho do činění. Vytýkat započítání původem korutanského šlechtice Adama z Dietrichštejna mezi šlechtu z českých zemí v roce 1554 a 1560 (s. 58, 185; na Moravě se zakoupil teprve v roce 1575) by mohlo být samo o sobě pedantské. Avšak z podobného důvodu, totiž v důsledku neověřovaného zahrnování šlechticů se známé znějícími jmény, se v Bůžkových výčtech „šlechtici-

ho a Jana Kryštofa Pruskovské, důsledně uvádí, domnívám se, že slezští a lužičtí šlechtici, uvedeni v jím prozkoumaných seznamech, nebyli vynecháni záměrně.

8 Österreichisches Staatsarchiv (Víděň), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Obersthofmeisteramt, Sonderreihe, karton 183, č. 50. Bůžek (s. 86) mylně vztahuje údaje k roku 1574, přebíraje moderní nápis z košílky, do níž je pramen vložen. Okolnosti vzniku tohoto seznamu, který je opisem seznamu datovaného 26. prosince 1574, avšak aktualizovaného 1. května 1576, objasnila JAROSLAVA HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, Praha 2002, s. 42n. Vyplyvá to i ze skutečnosti, že se zde nacházejí údaje o přijetí nových členů dvora z let 1575 a 1576.

ců z českých zemí“ nedopatřením ocitla řada rakouských a německých šlechticů, bez přímého vztahu k českým zemím. Například „Baltazar z Lichtenštejna“, uváděný Bůžkem k roku 1569 mezi účastníky pijáckých zábav na Ambrasu, s jistotou nepocházel z rakousko-moravského rodu Liechtenštejnů (Liechtenstein), nazývajících se podle hradu Liechtenstein u dolnorakouského Mödlingu.⁹ Nejsnáze by jej bylo možné ztotožnit s Balthasarem ze zcela jiného, byť téměř stejnojmenného tyrolského rodu (Lichtenstein),¹⁰ jenž však s rakousko-moravskými Liechtenštejny nebyl vůbec spřízněn (lišil se od nich erbem a nazýval se podle stejnojmenného hradu v Tridentsku) a jehož jedna větev se, avšak teprve po Bílé hoře, usadila na Moravě (jako hrabata z Lichtenštejna-Castelcornu). Shodně, resp. podobně rodové jméno s rodem, jehož někteří (!) členové měli od poslední čtvrtiny 16. století vztahy k Moravě, tak stačilo Bůžkovi, aby jmenovaného bez dalších úvah zařadil mezi šlechtice z českých zemí.

Takových omylů je ale v knize víc. Ambrož, Ludvík a Zikmund z Thurnu se v Bůžkově výkladu dostali mezi české šlechtice (s. 84, 114, 208, 216, 227), přestože prokazatelně pocházeli z rodových větví bez přímého vztahu k českým zemím a s Františkem z Thurnu, který v Čechách a posléze na Moravě v této době získal pozemkový majetek, byli spřízněni jen vzdáleně, jak zevrubně objasnil již František Hrubý.¹¹ Českým šlechticem nebyl ani „Ludvík Ungnád“. Je sice

9 Detailní genealogii předkládá DETLEV SCHWENNICKÉ (ed.), *Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten*, Marburg 1984, díl III/1, tab. 32–33, 41. Ani křestní jméno „Baltazar“ se v rodu nevyskytuje.

10 Jako držitel jihotyrolského zápisného statku Kaltern/Caldero u Bolzana je Balthasar v literatuře sporadicky zmiňován právě v 60. letech 16. století, a to i v literatuře věnující se Ferdinandovi Tyrolskému – srov. například JOSEPH HIRN, *Erzherzog Ferdinand II. von Tirol. Geschichte seiner Regierung und seiner Länder*, Innsbruck 1885–1887, zde díl 1, s. 652; díl 2, s. 8; M. A. CHISHOLM, *A Question of Power: Count, Aristocracy and Bishop of Trent. The Progress of Archduke Ferdinand II into the Tyrol in 1567*, in: *Der Innsbrucker Hof. Residenz und höfische Gesellschaft in Tirol vom 15. bis 19. Jahrhundert*, (edd.) Heinz Noflatscher, Jan Paul Niederkorn, Wien 2005, s. 351–423, zde s. 396. Dále srov. KARL AUSSERER, *Die Herren von Schloß und Gericht Castelcornu im Lagertale (Vallagarina)*, *Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft*, „Adler“ 21/1911, s. 1–82; GUSTAV PFEIFER, *Liechtenstein-Karneid, Liechtenstein-Nikolsburg und Li(e)chtenstein. Probleme der genealogisch-heraldischen Abgrenzung in Tirol (14.–16. Jahrhundert)*, *Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik* 33/1997–1998, s. 105–117.

11 FRANTIŠEK HRUBÝ, *Hrabata z Thurnu a Valsassina. Dějiny jich českomoravské větve*, ČČH 28/1922, s. 74–108, 305–334. Šlo zřejmě o Františkovy bratrance Jana Ambrože a Ludvíka z kraňsko-korutánské rodové větve a Zikmunda z velmi vzdáleně příbuzné větve furlánsko-gorické (společný předek zemřel v roce 1241). Z které větve pocházeli Jan a Vit z Thurnu, o nichž Bůžek jako o českých šlechticích hovoří (s. 208, 216, 227), by bylo třeba teprve objasnit.

pravda, že jeho strýc Andreas vyženil v jižních Čechách majetek, avšak Ludwig Ungnad († 1584) sám byl synem štýrského zemského hejtmána Hanse Ungnada (původem korutanského šlechtice). Již ve věku osmi let byl dosazen za koadjutora opata ve štýrském klášteře Rein, který se jeho otec snažil sekularizovat. K severním zemím habsburského soustátí si Ludwig, pokud známo, žádný vztah nevybudoval. Měl tuším statky v Korutanech a zastával později úřad vicedoma v jihoštýrské celjské čtvrti; v literatuře (nejen) k zemským dějinám Štýrska a Korutan je snadno dohledatelný.

Spletl by se, kdo by převzal Bůžkovy údaje o Janovi Hasištejnském z Lobkovic, trukasovi (1553) a komorníkovi císařů Ferdinanda I. (1556–1558; s. 59) a Maxmiliána II. (1568–1576; s. 86). Osobou nazývanou v dvorských seznamech *Johann von Hayssenstain*, resp. *Johann von Heissenstain*,¹² nebyl žádný Lobkovic, nýbrž Johann (Hans) von Heussenstein (Heusenstamm, podle stejnojmenného městečka poblíž Frankfurtu nad Mohanem), šlechtic pocházející z říšského rytířského rodu z Hessenska, který je doložitelný ve dvorském okruhu Ferdinanda I. i Maxmiliána II. jako komorník (podle tradice sloužil 47 let; účastnil se mimo jiné vídeňského turnaje 1560). Jako synovec mohučského kurfiřta Sebastiana von Heusenstamm nebyl Hans nevýznamnou postavou a lze o něm z literatury bez nesnáží shromáždit celou řadu relevantních informací. Z nich mimo jiné vyplývá, že byl 1571 povýšen do říšského panského stavu a že sňatkem získal dolnorakouské zápisné panství Starhemberg s městečkem Piesting a sídly Hernstein a Scheuchenstein, že byl v 70. letech 16. století přijat do dolnorakouského panského stavu a že založil tamní větev rodu, která měla v 17. století majetky též na Moravě a jejíž potomci žili ještě v 19. století a která je pochopitelně podchycena jak ve Wurzbachově lexikonu, tak v Ottově slovníku naučném.¹³

Omyly se ale týkají i šlechty veskrze české. Namísto Václava Říčanského z Řičan (s. 86) byl trukasem Maxmiliána II. moravský vладыka Václav Ryšan z Modřic. V dvorských seznamech totiž stojí: *Wenczl Rischán von Medericz*, resp. *Wenczl Rytšchän von Mettritz*.¹⁴ „Daniel z Talmberka“, který měl být podle

12 HHSStA, Obersthofmeisteramt, Sonderreihe, karton 182, č. 29, 32, 34–38; karton 183, č. 45a, 45b, 50. Bůžek neuvádí jméno v transkripci, nýbrž hovoří rovnou o Janovi Hasištejnském z Lobkovic, takže o omylu se lze přesvědčit teprve nahlédnutím do pramene.

13 CONSTANT VON WURZBACH (ed.), *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, díl 8, Wien 1862, s. 460–462; *Ottův slovník naučný*, díl 11, Praha 1897, s. 34, 255–256.

14 HHSStA, Obersthofmeisteramt, Sonderreihe, karton 183, č. 50. K rodu JOSEF PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930, s. 288n. O Václavu Říčanském rovněž uvazuje, nutno však

Bůžka komorníkem arciknížat Arnošta a Rudolfa v roce 1562 (s. 58), je dalším do očí bijícím nesmyslem – do očí bijícím proto, že samo křestní jméno Daniel, ojedinělé v prostředí českého panstva té doby (tituláře 16. století znají v panském stavu jediného Daniela, z rodu Kříneckých z Ronova), by mělo vést k obezřetnosti. Kdyby Václav Bůžek alespoň zkontroloval genealogii Talmberků, dostupnou v heslu Augusta Sedláčka v Ottově slovníku naučném, dozvěděl by se, že se žádný Daniel v tomto rodě nevyskytoval. Musíme nahlédnout přímo do citovaného pramene, abychom zjistili důvod této nesrovnalosti, totiž že zde není zapsán pán z Talmberka, nýbrž *Daniel von Tannberg*.¹⁵ Jelikož je tento šlechtic uveden na druhém místě mezi Rudolfovy komorníky, hned za Kryštofem mladším z Lobkovic, bylo by dozajista s podivem, kdyby šlechtic s takto prestižním postavením unikl pozornosti historiků a genealogů. Stačí však otevřít spolehlivé kompendium Jaroslavy Hausenblasové, aby se ukázalo, že v pořadí druhým komorníkem Rudolfa II. byl svobodný pán David von Tannberg, uvedený v prvním seznamu Rudolfových dvořanů – jak si Hausenblasová správně povšimla – omylem s křestním jménem Daniel.¹⁶ Pocházel ze starobylého rodu z bavorsko-rakouského pomezí, který pěstoval úzké vztahy s habsburskými dvory,¹⁷ a sám se později stal nejvyšším hofmistrem dvora arcivévody Arnošta, takže je snadno identifikovatelný – odhlédneme-li od základní práce Hausenblasové – i s pomocí standardní literatury k dějinám šlechty v habsburské monarchii.

Opakovaně dochází k záměnám osob z rodu Lobkoviců, zejména Ladislava II. a Ladislava III.¹⁸ Mezi českými šlechtici zmíněnými v hofštátu španělské královny Anny z roku 1570 (spíše než o hofštát ale v tomto případě jde o seznam šlechticů doprovázejících královnu)¹⁹ uvádí Václav Bůžek „syna Ladislava Popela

dotat, že pouze hypoteticky, JAROSLAVA HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 231, 233, 238, 246.

15 HHStA, Obersthofmeisteramt, Sonderreihe, karton 182, č. 42.

16 J. HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 395, 398, pozn. 2.

17 FERDINAND WIRMSBERGER, *Beiträge zur Genealogie der Dynasten von Tannberg*, Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 24/1860, s. 33–224.

18 Srov. s. 185, kde je Ladislav II. (1501–1584) uveden mezi „mladíky“ pozvanými ke slavnostem roku 1560; ve skutečnosti jde o Ladislava III. Tatáž záměna na s. 59, 60, 132.

19 Jde o soupis dvora a zároveň osob doprovázejících královnu. K tomu srov. nadpis: „Anna von Gottes genaden Khünigin zu Hispanien (...) hofstat unnd beschreibung aller derselben diener und personen, so auf yecziger hispanischen Raiß solten gefueriert werden.“ Potvrzuje to i způsob zápisu: zmínění šlechtici (jsou zapsáni v sekci doprovodu, nikoli v „hofštátové“ části) nejsou uvedeni podle funkce, nýbrž podle země, z níž pocházeli – HHStA, Obersthofmeisteramt, Sonderreihe, karton 183, č. 49.

z Lobkovic“ (s. 59). To je překvapivé – synové obou tehdy žijících Ladislavů z Lobkovic se narodili teprve po roce 1565. Z pramene samotného však zjistíme, že zde nic o Ladislavu z Lobkovic nestojí, místo toho zde čteme: „noch ain junger von Locowicz, des gewesten [!] lanndthofmaisers sun“.²⁰ Ladislav II. z Lobkovic († 1584), kterého má Bůžek na mysli (alespoň podle odkazu v rejstříku), byl skutečně nejvyšším hofmistrem, avšak teprve od roku 1570; jeho nejstarší syn byl v této době čtyřletý. Z citátu získaného přímo z pramene je ale jasné, že nejde o syna Ladislava II., nýbrž o syna někdejšího hofmistra, tedy v roce 1569 zesnulého Jana z Lobkovic na Zbiroze. Můžeme se pouze domýšlet, zda oním synem byl některý ze známé bratrské dvojice Jiřího a Ladislava III., nebo snad některý z dalších bratří.

Není zde možné ověřovat všechny údaje, avšak na pozadí těchto zarážejících nesrovnalostí je na místě nedůvěra k řadě dalších podezřelých míst. Naskýtají se pochybnosti, zda například – v genealogii rodu, pokud jsem byl schopen zjistit, neznámá – „Ester ze Šternberka“ (s. 227) nepocházela spíše z rakouského rodu Starhembergů. Skutečně existoval šlechtic jménem „Jaroš Vodolen Nostic z Nostic“, nebo jde jen o produkt nepřesného přepisu?²¹ Lze věřit údají o Adamovi Hasištejnském z Lobkovic na innsbruckém dvoře v letech 1594–1595 (s. 208), když podle poměrně spolehlivého genealogického přehledu již žádný člen větve Hasištejnských se jménem Adam v této době nežil?²² Kým byl asi ve skutečnosti služebník u tabule „Jiří Prusinovský z Prusinova“ (s. 86), znají-li lexika pouze Prusinovské z Víckova, Podstatské z Prusinovic a Pruskovské z Pruskova?²³ Uživatel Bůžkovy knihy by měl počítat s tím, že zde zřejmě dochází k celé škále omylů: od přehlédnutí osoby uvedené v dvorských seznamech přes mylné ztotožnění s osobou jinou, rozdvojení jedné osoby, a naopak sloučení

20 HHStA, Obersthofmeisteramt, Sonderreihe, karton 183, č. 49.

21 Srov. s. 228. V rejstříku figuruje pod jménem „Jan Vodolen“. V pramenech a literatuře se mi nepodařilo doložit ani jednoho.

22 STANISLAV KASÍK, PETR MAŠEK, MARIE MŽYKOVÁ, *Lobkoviczové. Dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002.

23 J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 151, 275, 386, 535, 537, 538. Hypoteticky by mohlo jít o mylné určení osoby uvedené jako „Georg Prosānczkhy von Wresowicz“, tedy Brozanský z Vřesovic, v dvorském seznamu zachycujícím stav Maxmiliánova dvora k roku 1576 – HHStA, Obersthofmeisteramt, Sonderreihe, karton 183, č. 50. Tomu by nasvědčovalo, že Bůžek údajného „Jiřího Prusinovského z Prusinova“ zmiňuje k roku 1574 (a současně antedatuje zmíněný dvorský seznam o dva roky – srov. pozn. 7). Ve stejném výčtu zachytil Bůžek k letům 1575–1576 (ale nikoli 1574) „Jiřího Vřesovce z Vřesovic“ (s. 86). Správné určení má J. HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 231, 233, 238, 247.

dvou osob v jednu. Bohužel, aby čtenář údaje ověřil, nezbyvá mu většinou nic jiného než nahlédnout přímo do pramenů, neboť Bůžek mu práci nikterak neusnadňuje, což mimochodem velmi kontrastuje s precizností úvodem zmíněných studií Pánkových a Vorlových.

Také v dalších ohledech nesvědčí práce se seznamy dvořanů o dostatečně kritickém přístupu. Václav Bůžek se například nechal svést chybným vročením, které našel vepsáno rakouskými archiváři na deskách, do nichž je vložen seznam dvořanů arciknížat Rudolfa a Arnošta z roku 1572.²⁴ Bůžek s ním pracuje, jako by byl seznam o deset let starší (s. 58), a nevarovala jej ani skutečnost, že řada zde zaznamenaných českých šlechticů sotva mohla, vzhledem ke svému nízkému věku, v roce 1562 sloužit arciknížatům: Oldřich Felix z Lobkovic se narodil roku 1557, Adam z Hradce 1549, stejně jako Kryštof ml. z Lobkovic, o jehož mládí a vzdělávání (v roce 1565 teprve pobýval na studiích v Ingolstadtu) je možné získat spolehlivou informaci z literatury.²⁵

Nikdo není neomylný a nemělo by smysl přeceňovat význam těchto chyb. Uvádím je zde ani ne tak proto, že mohly zkreslit výpovědi o procentuálním zastoupení šlechticů z českých zemí na dvorech jednotlivých Habsburků (výrazněji je zkresluje především nedůsledné zohlednění Slezanů), nýbrž především proto, že ilustrují způsob Bůžkovy práce s prameny, který lze označit za velmi zběžný a v důsledku dosti nespolehlivý. Potvrzují to také občasně citáty z rukopisných pramenů, které místy nedávají smysl (s. 141) a při namátkové konfrontaci se zdrojem se ukazují jako chybně transkribované.²⁶

Jelikož se Václav Bůžek příliš nenamáhal, aby ledabyle vyexcerpovaná data zasadil do přesnějších prosopografických souvislostí, je na místě obezřetnost ohled-

24 HHSStA, Obersthofmeisteramt, Sonderreihe, karton 182, č. 42. Pro přesnost je třeba říci, že tento seznam skutečně obsahuje chybu v dataci, avšak pouze ve slovním vročení. Datování podle let Maxmiliánova panování (desátý rok v říši, devátý rok v Uhrách a třiaadvacátý rok v Čechách) v kombinaci s kontextem a dalšími údaji (podepsaný vicekancléř Weber nastoupil do úřadu teprve v prosinci 1563) spolehlivě dokládá, že seznam pochází z roku 1572, a jde tedy o vůbec první seznam dvořanů Rudolfa a Arnošta po jejich návratu ze Španělska. Datační formule je citována in extenso u J. HAUSENBLASOVÉ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 41, která chybné vročení rovněž přehlédla.

25 PETR MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 316n., 801n.

26 Abych nezůstal u paušálního tvrzení, uvádím příklad chybné transkripce z listu Jana mladšího z Lobkovic z roku 1564: v Bůžkově přepisu (s. 124): „Vobávám se, jakž všickni praví, že jest to nejvyšší klenot Království českého, že z příčin od nás vlastních k tomu daných. Netoliko k zemnění, ale Pán Bůh všemohoucí račť Vaší Milosti zachovati, aby do konce ten klínok k zkáze nepříšel. Neb z milosti boží teď již někdy třicet let já v tom soudu sedám, ačkoliv toho nepamatuji, netoliko tak, jak jej neničko držíme, ale k tomu podobně nikdá jest tak držán nebyl.“ Správně,

ně řady jeho tvrzení. Uvádí-li například na s. 60, že se dvorská služba koncem vlády Ferdinanda I. stávala doménou druhorozených synů, jelikož tito nenašli místo v nejvyšších zemských úřadech, je na místě se ptát, na základě jaké evidence Bůžek k tomuto zajímavému soudu dospěl. Konfrontujeme-li na témže místě citovaný (prý pouze orientační) výčet 26 šlechticů-dvořanů Ferdinanda I. z Čech a Moravy (tři šlechtici – dva Žerotínové a Hynek Brtnický z Valdštejna – jsou mimochodem neprávem zařazeni mezi Čechy; náleželi by do následujícího výčtu šlechticů z Moravy) s údaji v Ottově slovníku naučném a standardních genealogiích (předtím je ale třeba opravit *Zdeňka* Berku na *Zbyňka*²⁷ a vyškrtnout pouze domnělého „Jana Hasištejnského“ a jiné problematické údaje),²⁸ pak zjistíme, že přinejmenším v devíti případech ze zbylých 22 (pokud je možné údajům v Ottově slovníku naučném věřit) nešlo o druhorozené, nýbrž naopak o nejstarší bratry, resp. o šlechtice, kteří v době, kdy se stali habsburskými dvořany, byli nejstaršími ze sourozenců mužského pohlaví (Zbyněk Berka z Dubé, Jáchym z Hradce, Pertolt z Lipé, Mikuláš Meziříčský z Lomnice, Jaroslav z Pernštejna, Jaroslav Smiřický, Hynek Brtnický z Valdštejna, Václav Zajíc z Házmburka a rytíř Mikuláš Miřkovský z Tropčic). V některých dalších případech nejsem s to s jistotou určit, zda šlo o prvorozence nebo mladší bratry. Uvážíme-li, že prvorozených bratří bylo z logiky věci k dispozici méně než bratří neprvorozených, zdá se, že podíl prvorozenců a bratří mladších z řad šlechty českých zemí na Ferdinandově dvoře v posledních desetiletích jeho vlády mohl vcelku odpovídat složení sourozeneckých skupin v rámci šlechty, ba nelze vyloučit, že vyzníval spíše v mírný prospěch prvorozených. Je tedy na místě podezření, zda Bůžkovo tvrzení není „vystřeleno od boku“ bez hlubšího rozboru; možná, že vzniklo ukvapeným zobecněním ně-

smysl dávající přepis (odlišnosti vyznačeny kurzívou): „vobávám se *vpravdě*, jakž všickni praví, že jest to *největší* klenot Království českého, že z příčin od nás vlastních k tomu daných *netoliko* k zemdení, ale Pán Bůh všemohoucí rač to *v milosti svojí svatý* zachovati, aby do konce ten klínok k zkáze nepřišel. Neb z milosti boží teď již *několik a třítseti* let já v tom soudu sedám, *ale jak živ* toho nepamatuji, netoliko tak, *jako* jej neníčko držíme, ale *ani* k tomu podobně nikdá jest tak držán nebyl.“ Věta navíc nezačíná slovem „vobávám se“, nýbrž navazuje na předchozí větu (a ve spojení s ní dostane teprve smysl): „kdyby se byl vodložil [zemský soud], vobávám se“. Nepřesně transkribovaný je rovněž citát na s. 115 (namísto „šeredně roztrhali a hovny zamazali“ je třeba číst: „šeredně *uctili* a hovny *zamazali*“) a na s. 128 (namísto „vztahovati“ má být „vytahovati“).

27 V seznamech dvořanů stojí: „Zwinięgh“, resp. „Zwinięghk“ – HHStA, Obersthofmeisteramt, Sonderreihe, karten 182, č. 30, 32.

28 Jak mohli být Bohuslav Popel z Lobkovic a Oldřich Mičan z Klinštejna v roce 1565 dvorskými služebníky Ferdinanda I., když tento zemřel o rok dříve? Podobně je asi třeba přeradit Jana z Vartemberka z výčtu dvořanů Ferdinanda I. mezi dvořany Maxmilána II. (Bůžek si zde protřečl), srov. s. 58, 185.

kterých známějších, zčásti specifických případů (bratři z Rožmberka). Netroufal bych si pouštět se v této otázce za každou cenu do diskuse, neboť problematika sama by si bezpochyby zasloužila alespoň orientační analýzu. Není ani vyloučeno, že se Bůžkovo tvrzení opírá o nějaký hlubší neuveřejněný propočtení ze širšího vzorku, avšak vzhledem k povrchnosti, s níž byla data shromážděna, je na místě spíše skepse – ohledně zmíněného tvrzení i ohledně pramenné základny, na jejímž základě bylo vysloveno.

Václavu Bůžkovi nelze upřít, že vynesl na světlo řadu jmen šlechticů z českých zemí, kteří byli v kontaktu s habsburskými dvory. O jejich osudech a o tom, v čem všem tento kontakt spočíval, jak byl navazován, upevňován, resp. jak zanikal, se zde dozvíme poměrně málo. Samotné údaje pak obsahují mnoho chyb a lze říci, že materiál i nadále čeká na kritické a spolehlivé prosopografické vyhodnocení.

Obraťme pozornost k druhému z důležitých tematických okruhů Bůžkovy práce, kterým jsou slavnosti v prostředí habsburských dvorů. Velkou pozornost Bůžek věnuje politickým rituálům spjatým s prohlášením Ferdinanda I. římským císařem ve Frankfurtu nad Mohanem 1558, následným vjezdům panovníka do Vídně a Prahy a korunovaci Maxmiliána II. v Praze a Prešpurku 1562 a 1563. Následuje pojednání o rytířských kratochvílích konaných při různých příležitostech v 50.–70. letech a popis oslav spojených s udělením řádu zlatého rouna v Praze a Landshutu v roce 1585. Neměl jsem možnost srovnání s originálními texty, o něž se Bůžek opírá, avšak způsob jejich zpracování budí vcelku serióznější dojem než práce s údaji získanými z dvorských seznamů. Není zde výtkou, nýbrž prostým konstatováním, že rozbor slavností se vesměs odehrává na nejjednodušší rovině prostého popisu jejich průběhu (s občasnými pokusy o výklad některých symbolů). Proti tomu nelze nic namítat – popis těchto slavností, v literatuře zčásti dosud nerefektovaných, má dozajista své opodstatnění, dokud se drží pramenů a nesklouzává k pokusům o evokaci těchto událostí.²⁹

29 „Stručné poděkování krále Ferdinand I. zanikalo v hluku píšťal, bubnů a lidských hlasů. Přicházející šero listopadového odpoledne prosvětlovaly plameny hořících pochodní a přizemních ohňostrojů.“ (s. 146). „Jakmile postupovaly do přicházejícího soumraku letního podvečera světelné paprsky hlučných ohňostrojů, znemožňovala hra stínů a světél poznání skutečných obličejů účastníků velkolepé podívané.“ (s. 173). „Tóny hudby se ztracely v praskajících gejzírech ohňostrojů a dělostřeleckých salv.“ (s. 184). „Všudypřítomný hluk zesilovaly hlasy osob, které se podle předem známého scénáře (...) začaly shromažďovat podél trasy slavnostního vjezdu.“ (s. 144). Snadno by bylo možno uvést další ukázky.

Co zde však zarazí především, je způsob, jakým je Bůžkův popis slavností vztažen k současnému bádání nad politickými rituály v raném novověku. Jeho textem prolíná snaha uvést popisy slavností do vztahu s konceptuálně zajímavými pracemi evropského dějepiscectví (Ernst Kantorowicz, Peter Burke), avšak tyto pokusy jsou vesměs zoufale nefunkční a omezují se na pouhé citace renomovaných prací ve větách a kontextech, které se s nimi v podstatě zcela míjejí. Předmětem (nemáme-li říci obětí) takovýchto nefunkčních referencí se v této Bůžkově práci stala především jedna stať Barbary Stollberg-Rilinger.³⁰ Její článek je citován asi na 15 místech, ve všech možných i nemožných souvislostech (často s poznámkou typu: „k tomu v teoretické rovině B. Stollberg-Rilinger“, resp. ještě se zdůrazněním „podnětně“ či „velmi podnětně“). I když se lze s nešvarem nefunkčních – z hlediska obsahu – a čistě dekorativních odkazů v poznámkovém aparátu setkat v historiografické produkci posledních let častěji, je v této práci natolik nápadný, že stojí za to, abychom se u něj na chvíli zastavili.

Kdo zná formulačně ukázněný a argumentačně sevřený článek zmíněné autorky, bude si klást otázku, čím tato často citovaná stať Bůžkovo zkoumání obohatala, resp. jakou funkci plní opakované reference v jeho textu? Pokud jsem byl schopen postřehnout, následuje odkaz na stať Stollberg-Rilingerové takřka automaticky pokaždé, když Bůžek užije výrazy „symbol“, „symbolický“, popřípadě „rituál“. Jsou tyto průběžné odvolávky na metodologicky významný text známkou podobného přístupu, resp. signálem, že Bůžek používá pojmy ve stejném významu, jako je našel vymezeny v citovaném textu? Domnívám se, že tomu tak není a že jde o pouhé asociativní okrášlení textu. Hlubší souvislost mezi Bůžkovým zpracováním materiálu a citovanou statí nelze vypořádat a místy není souvislost mezi pasáží, k níž je připojen odkaz, a článkem Stollberg-Rilingerové naprosto žádná.³¹

Z citované stati Bůžek patrně také odvodil některé formulace, které se pokouší na(š)roubovat na svůj výklad. Toto přebírání je spíše na škodu věci, neboť nevede k prohloubení analýzy, nýbrž vstupuje do Bůžkova popisu slavností pouze jako rušivě a jím líčené skutečnosti nikterak neosvětlující ptydepe. Tak se – s odvo-

30 BARBARA STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe – Thesen – Forschungsperspektiven*, Zeitschrift für historische Forschung 31/2004, s. 489–527.

31 Srov. s. 220: „Síly dobra stály na straně bájného Aenea, jemuž v zápase podali pomocnou ruku křesťanští bojovníci (...) kteří svým chováním a jednáním ztělesňovali řád rytířských ctností.“ K této větě následuje odkaz: „K tomu B. Stollberg-Rilinger“, s. 502–505. Souvislost s citovaným místem nelze rozpoznat, stejně tak jako v odkazu na s. 248.

láním na Stollberg-Rilingerovou – například dozvíme, že „alegorická symbolika (...) zrcadlila normy očekávaného chování účastníků během uvítacího rituálu“ (s. 144). Slovní spojení o „normách očekávaného chování“ (resp. o „očekávané normě symbolického chování“ – s. 135, či pouze o „vžité normě“, která se „potvrzovala a symbolickými prostředky veřejně demonstrovala“ – s. 145) je s odkazem na Stollberg-Rilingerovou rozmístěno v textu častěji. Je zřejmě odvozeno z pasáží, v nichž autorka zdůrazňuje, že rituálům nepřipadá pouze zobrazující funkce, nýbrž že způsobují také změnu stavu (*efficiunt quod figurant*) a zavazují k dalšímu respektování vztahu, který byl v rituálu inscenován.³² Autorka zde ale hovoří především o rituálech, které skutečně změnu stavu přinášejí, tj. například korunovace, popřípadě významné a skutečně inscenované ceremonie – odtud také její pojmové rozlišení mezi rituály a ceremoniemi.³³ Je jistě odvážné hovořit právě s odvolání na její studii a bez bližšího objasnění o „kontinuitě norem očekávaného chování a jednání“ například v souvislosti s ulovením medvěda (s. 195).

V této souvislosti je také důležité, co Bůžek v textu Stollberg-Rilingerové přehlédl, především poukaz na důležitou skutečnost, že symbolická poselství nejsou jednoznačná a umožňovala různé interpretace. Mocenský rozměr rituálu nespočíval pouze v jeho prostém vykonání, nýbrž zároveň v jeho výkladu, resp. v případné kontrole jeho výkladu.³⁴ S tím souvisí i podcenění jednoho z ústředních problémů souvisejících se studiem symbolické komunikace, který je právě ve stati Stollberg-Rilingerové náležitě zdůrazněn, totiž že zprávy o slavnostech, popřípadě jejich obrazová ztvárnění, na které je Bůžek odkázán jako na zdroj informací, nejsou nevinným zpravodajstvím o proběhnuvší slavnosti, ceremonii, rituálu, nýbrž že jde obvykle o „symbolické inscenace druhého řádu“ – nejsou jen popisem ceremonie, nýbrž také její interpretací, kterou komunikují dalším adresátům. Žánrové zařazení a analýza komunikativního kontextu jsou předpokladem pro jakýkoliv hlubší rozbor toho, o čem tyto texty vypovídají.³⁵ Tento

32 B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne*, s. 503n.

33 B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne*, s. 503: „Zweitens sind Rituale wirkmächtig in dem Sinne, daß sie eine (...) Zustandsveränderung bewirken (Statuswechsel, Transsubstantiation usw.). Rituale haben performativen Charakter (...) sie bewirken, was sie bezeichnen und verpflichten die Beteiligten auf entsprechendes Verhalten in der Zukunft.“ Poslední věta snad posloužila Bůžkovi za základ vlastní formulace (vztahené k přejezdu Ferdinanda I. přes Karlův most při průjezdu městem 1558): „Performance rituálu [!] zavazovala k dodržování norem očekávaného chování do budoucna.“ (s. 151).

34 B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne*, s. 506, 522.

35 B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne*, s. 496, 520: „Allerdings haben es Historiker bekanntlich nicht unmittelbar mit vergangenen Kommunikations-

důležitý poukaz ponechává Bůžek bez odezvy a popisy slavností a rituálů využívá bez zřetele k jejich komunikativní funkci, v podstatě pozitivisticky, tj. k rekonstrukci toho, jak se jednotlivé slavnosti a rituály ve skutečnosti odehrály, a to i v takových případech, kdy má shodou okolností k dispozici několik různých (obsahem, formou, jazykem i mediálně) a různým cílovým skupinám určených zpráv. Přitom poselství obsažená v těchto pramenech nestuduje jako pramen toho, jak měly být jednotlivé rituály a ceremonie podle sestavovatelů zpráv vnímány, nýbrž vykládá je jako záznam toho, jak ve skutečnosti vnímány byly,³⁶ což jej logicky vede k velmi monolitickému pojmání těchto rituálů a také například k problematickému přisuzování spontaneity některým jejich účastníkům nebo pozorovatelům.³⁷ Pokud Bůžek při studiu zpráv o rituálech narazil na svědectví o konfliktních situacích, která jsou v sekundární inscenaci rituálů prostřednictvím písemných a obrazových svědectví obvykle potlačena, neobjasnil jejich podstatu, význam a pozadí, nýbrž spokojil se s konstatováním, že šlo o narušení symbolického aktu, která „zrcadlila“ jeho strnulou jednoznačností („Obsah konfliktu zrcadlil očekávanou normu symbolického chování“ – s. 135).³⁸

V žádném případě netvrdím, že je Bůžkův popis slavností a ceremonií s náznaky výkladu některých symbolů a alegorií bezcenný, avšak troufám si tvrdit,

akten zu tun, sondern mit Quellen, die davon Zeugnis ablegen, Diese sind ihrerseits nicht nur als Reflexe, sondern als eigenständige Bestandteile eines vergangenen Kommunikationsgeschehens zu analysieren und zugleich als Elemente des gegenwärtigen Kommunikationsgeschehens wahrzunehmen, in das der Historiker mit ihnen eintritt. Einer der Vorteile des kommunikationstheoretischen Ansatzes für die Geschichtswissenschaft besteht mithin darin, daß er einen naiven erkenntnistheoretischen Positivismus im Umgang mit den Quellen nicht zuläßt.“ Do tohoto kontextu zapadá i drobný detail, totiž že Bůžek jeden z takových pramenů, propagandistický spis arcivévodova sekretáře Paula Zehendtnera o slavnostech udělování zlatého rouna 1585, opakovaně označuje jako „reportáž“ (s. 239n., 244).

36 Srov. jen dvě náhodně zvolené pasáže: „Očekávané posláni zábavy se souběžně odráželo v očích pořadatele i pečlivě vybraných účastníků.“ (s. 174). „V očích užaslých diváků, kteří v šeru večera přihlíželi slavnostnímu vjezdu, se panovnický majestát dotýkal nebeské klenby. Boží království na zemi se snoubilo v jejich očích s imaginací nebes.“ (s. 152).

37 Srov. například úryvek z Bůžkova popisu vjezdu Maxmiliána II. do Prahy 1562: „Zdá se, že Židé, kteří stáli opodál, mysl zvoleného českého krále příliš nejitřili. Zájem se snažili upoutat rybáři, kteří sehráli na lodkách divadlo. [...] Spontánnost rozpustilé zábavy na Vltavě potvrzovala normu slavnostního rázu uvítacího rituálu elit“ (s. 162). Podobně při popisu vjezdu Ferdinanda I. 1558: „Hladinu Vltavy brázdily osvětlené loďky rybářů. [...] Takovým způsobem nastavovala spontánnost lidové zábavy zrcadlo přísnému rituálu slavnostního vjezdu“ (s. 151 – následuje odkaz na práci Petera Burka o lidové kultuře). Srov. s. 135.

38 Srov. s. 164: „Podstata konfliktu mezi oběma šlechtickými stavy narušovala očekávané chování při symbolickém rituálu.“

že se mýjí s přístupem, který formuluje Barbara Stollberg-Rilingerová a že zarátování Bůžkových výzkumů právě její statí je jednak zbytečné, jednak matoucí. Proto ani nepřekvapí, že odkazy na stať Stollberg-Rilingerové nejsou východiskem Bůžkova zkoumání slavností, nýbrž jsou vztaženy spíše k jeho závěrům. Tam, kde by mohla nebo měla začít analýza určitého hypoteticky symbolického konání, ukončuje Bůžek obvykle výklad banálním tvrzením o důležitosti rituálu a symbolické komunikace („interpretačně neobyčejně složité“ – s. 36) pro raně novověkou společnost, popřípadě přihlášením se k textu Stollberg-Rilingerové. Jakou cenu má například tvrzení, opatřené odkazem na zmíněnou stať (s. 174): „Dramaturgie obdobných zábav podléhala rituálu, v jehož jednotlivých krocích se zpravidla v symbolické podobě zrcadlilo jejich hlavní poslání.“ Je-li pak Bůžek schopen napsat vážně míněnou větu: „Svědectvím o hrdinském lovu nebezpečného medvěda se potvrzovala stabilita hodnot a kontinuita norem očekávaného chování a jednání urozených osob“ (s. 195), můžeme to pokládat za úsměvnou neobratnost. Pokud k ní ale ještě připojí poznámku pod čarou s odkazem na práci Barbary Stollberg-Rilingerové („v teoretické rovině“), svědčí to buď o ztrátě soudnosti, nebo o naprostém vyprázdnění funkce poznámkového aparátu.

Výše uvedené příklady odborně znějících, avšak v podstatě nicneříkajících formulací nejsou v Bůžkově práci zdaleka výjimečné, čímž se dostávám ke třetí slabíně recenzovaného textu. Bůžek s jazykem od úvodních pasáží až do závěru těžce zápasí a místy užívá bezmála dadaistického skládání slov ve složité konstruovaná souvětí postrádající smysl (nebo přesahující mé schopnosti textu porozumět). I při opakovaném čtení bezradně krouším hlavou nad souvětím: „Optika strukturálního pohledu se při výzkumu prolínala v přítomné monografii s teoretickými východisky historickoantropologického náhledu na podstatu zkoumaných integračních procesů a jejich mechanismy v habsburské monarchii během druhé poloviny 16. století.“ (s. 254). Co se míní historickoantropologickým náhledem na podstatu integračních procesů? Která jsou teoretická východiska historickoantropologického náhledu? Není „optika strukturálního pohledu“ tautologií? A pokud ne, co zde znamená onen „strukturální pohled“? Neodbytně se vnucuje kacířská myšlenka, že jde o nic neříkající vatu, která nepřináší vůbec nic nového a má pouze navodit dojem odbornosti textu.

Bizarními formulacemi je Bůžkův text doslova zaplevelen. Dočteme se, že „objasnění vztahu stěžejních struktur společnosti raného novověku k zemským institucím a centrální moci panovnického dvora představuje nosnou linii výkladu teritoriálně pojatých dějin jednotlivých zemí“ (s. 6), nebo že „historickoantropologický přístup ke komunikaci mezi zeměmi a panovnickým dvorem vyvolává naléhavou potřebu strukturálního pohledu na dějiny společnosti jednotlivých teritorií“ (s. 34). Co si má čtenář představit pod „historickoantropologickými

výzkumy sociálních dějin habsburských dvorů a jejich spojnic do rezidenčního města i do jednotlivých zemí monarchie“ (s. 23)? Marně se bráním pocitu, že jde o pouhá navršení zdánlivě odborně znějících sousloví do bezobsažných slovních chumlů.

Podobný dojem si odneseme z vět a souvětí, v nichž se praví, že „trvalé hodnoty <dobrého přátelství> (...) se projevovaly v očekávaném jednání obou velmožů, protože měly ve šlechtickém prostředí zpravidla nadčasovou platnost“ (s. 108), nebo že se „bortily (...) očekávané způsoby chování a jednání v očích jejich ‚pánů a přátel‘“ (s. 118), nebo že se v zápase Rožmberků s pány z Plavna „jednoznačně ukázalo, že pro soudržnost a průkaznost šlechtických korporací prosazujících na zemské úrovni mocenské zájmy nabývalo na důležitosti (...) i jejich vzájemné propojení neformálními pouty <dobrého přátelství>“ (s. 107; myslí se „průkazností“ průbojnost a „korporacemi“ uskupení?).

K Bůžkově nebohatému výrazivu, které zabraňuje preciznějšímu vyjadřování a znemožňuje posun od popisu jevů k analýze, patří otrělé slovní obraty. Společenské vztahy jsou v Bůžkově textu charakterizovány jako „složitě sítě“ (s. 26), charakteristické „jemným předivem“ a „spletitou mnohovrstevnatostí“ (s. 27). Ze stejného kadlubu jsou obsahově vyprázdněná klišé jako „skrytá symbolika“ (s. 66, 76, 134, 160, 178, 231), „nezaměnitelná sociální identita“ (s. 29), „genealogická mystika“ (snad ve významu mytologie – s. 217), „magické poslání“ (jímž se prý vyznačovala grotta, kde arcikníže pořádal pijácké zábavy, s. 225), „imaginární představy [!] o složitěm obrazu tehdejšího světa“, které se „zrcadlily“ v archivévodově kunstkomoře (s. 196), nebo věta: „Divadelní imaginace nastavovala dobře čitelné [!] zrcadlo skutečnosti“ (s. 219).³⁹

Jako z jiného žánru působí naivní psychologizace: „Neuchopitelná skutečnost se stávala ve fiktivním světě karnevalu v očích otce i syna aspoň na okamžik

39 Figura zrcadla a zrcadlení nás provází celou knihou: „Spojení panovníka s nebeskou klenbou se zrcadlilo během celého slavnostního vjezdu.“ (s. 158). „K životu podle očekávaných ctností měly panovníkovi napomáhat Múzy, jež mu nastavovaly pomyslné zrcadlo.“ (s. 158). „I v takových zdánlivých maličkostech se při symbolické komunikaci zrcadlil svět šlechtické výlučnosti.“ (s. 194). „Jak se pozvolna (...) proměňovaly hodnoty životního stylu (...) obohacovalo se o nový obsah zrcadlo, které ‚rytířská kratochvíle‘ nastavovala divákům.“ (s. 175). „Takovým způsobem nastavovala spontánnost lidové zábavy zrcadlo přísnému rituálu slavnostního vjezdu.“ (s. 151). „V těchto krocích se zrcadlila symbolika rituálu.“ (s. 146); „velkolepé divadelní představení (...) v němž se zrcadlily symboly rituálu holdování císaři a králi“ (s. 147); „dokladem přísně ritualizovaného ceremoniálu, jenž se zrcadlil v předem očekávaném obsahu písemných výroků šlechticů přijatých do Bakchova společenství“ (s. 232). Dále srov. s. 27, 117, 151, 163, 183, 196, 204, 212, 214, 226, 252. Výčet není zdaleka úplný.

pravdou, o níž nepochybovali ani přihlízející diváci“ (s. 213); „ohňostroje a hořící pochodně vytvářely tajemnou hru světla a stínů, která umocňovala prožitek z tajemna [!] v myšlení lidí“ (s. 158); „osobní reflexe skutečného významu úředního jednání s místodržitelem vyvolávala v očích nejvyšších zemských hodnostářů zpravidla rozpaky“ (s. 117), při rozhovorech šlechticů „oživaly vzpomínky na turnaje, štvance, bankety i galantní dobrodružství“ (s. 229); „sdílené lovecké zážitky utvrzovaly v myslích čtenářů listů představy o statečných a neohrožených rytířích“ (s. 194); „zásah do otočného cíle představoval v bujně fantazii bojovníků skutečnou ránu do živého jelena při štvanci v lese“ (s. 218); „dočasně odloučení od koně, k němuž si vytvořili silné citové pouto“, šlechticům „přinášelo značné psychické útrapy“ (s. 199) a šlechtic, který si v dopise postěžoval na cestu do hlavního města království, pocítil „nesmírnou psychickou úlevu“ (s. 57). Spíše než o interpretaci lze v těchto pasážích hovořit o literárně pokleslém pokusu o dramatizující převyprávění, z něhož se občas vynoří „přítulné [!] krasavice“ (s. 122)⁴⁰ a „neočekávaná galantní dobrodružství“ (s. 257).

Musíme však říci, že překlad do němčiny přinesl, jak to už u překladů bývá, jisté pročištění těchto odzbrojujících bizarností,⁴¹ takže německá verze Bůžkovy knihy vyznívá přece jen o něco lépe a lze si z ní udělat představu, jak by asi býval mohl vypadat Bůžkův český text, kdyby byl podroben důkladné jazykové korektuře.

Monografie by se měly hodnotit podle cílů, které si jejich autoři sami stanoví. Uvádí-li Václav Bůžek svou studii jako „vědeckou monografii analytického charakteru, která je chápána jako konkrétní [lze si snad představit jiný?] příspěvek české historické vědy do probíhajících evropských diskusí o průběhu a podstatě integračních procesů v raném novověku“,⁴² a požaduje-li „pečlivé vyhodnocování celistvých řad rozmanitých typů pramenů a (...) uplatnění strukturálních, sociologických a historickoantropologických přístupů, kde stranou pozornosti nezůstane ani prozopografický zřetel“ (s. 25), pak lze výsledek toho snažení označit za v mnoha směrech problematický, neboť Bůžkovo vyhodnocení pramenů není ani pečlivé, ani celistvé, prosopografický zřetel byl uplatněn velmi nedůsledně a ozvuky strukturálních a sociologických přístupů lze stěží zaznamenat. Snížíme-li kritéria hodnocení, můžeme říci, že Bůžkova práce, třebaže její analytické

40 Dokonce i šlechtické tanečnice se vyznačují „přítulností“, s. 200.

41 Překladatel se dokonce podařilo ukrytí i „přítulné krasavice“ za „freizügige Schönheiten“ – s. 143 německého vydání.

42 Srov. s. 35. Tato věta z úvodu knihy se téměř doslovně opakuje v jejím závěru (s. 254).

pasáže ani zdaleka nedosahují solidnosti starších Pánkových a Vorlových studií a třebaže se monografie (navzdory deklarativní vědeckosti) místy prohřešuje proti elementárním požadavkům na odborný text (ba místy je spíše jeho parodií), představuje poučený a se stavem bádání dobře obeznámený přehled dosavadních poznatků, nezanedbatelně rozšířený o řadu nových dílčích zjištění.

Význam Bůzkovy práce spatřuji především ve shromáždění a prvotním utřídění materiálu, a to jak z dosavadní literatury, tak z vlastního pramenného studia. Interpretačně je to práce poměrně chudá. Navzdory proklamacím v úvodu, který tvoří pouze poměrně suchopárný přehled bádání, a v (obsahově i formulačně velmi neurovaném) závěru se jeho kniha sotva vztahuje k obecnější historiografické diskusi a velmi bych se zdráhal označit ji za práci problémově orientovanou. Integrace a připoutávání šlechty k habsburským dvorům tvoří pojmový rámec, do kterého Bůžek své poznatky zasadil, avšak který dále nerozpracoval. O kariéře šlechty na habsburských dvorech se dozvíme řadu více či méně spolehlivých jednotlivin, ale shrnutí postrádáme. O tom, nakolik dvorské slavnosti skutečně „připoutávaly“ šlechtu ke dvorům a do jaké míry byly účinným nástrojem kulturní integrace (zde by jistě bylo třeba vyjít od srovnání s turnajovou kulturou mimo habsburské dvory), zůstane po přečtení knihy poměrně mlhavý dojem.

Bůzkova kniha je nejzajímavější tam, kde se drží při zemi, ukázněně a bez zbytečných příkras čerpá z pramenů a nepouští se na tenký led abstraktních formulací ani do beletristických eskapád. Právě z takových pasáží může čtenář, který se nenechá otrávit výše zmíněnými nešvary, seznat, že Bůžek shromáždil opravdu zajímavý materiál, který se může stát podkladem dalšího – hlubšího a kvalitnějšího – bádání. Doufejme, že Bůzkova kniha stojí na jeho začátku, a nikoli na jeho konci.